

В.І. ЩЕРБИНА

канд. юрид. наук, доц.

Академія митної служби України

УДК 349.2

МІСЦЕ ОХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ СЕРЕД ФУНКЦІЙ ТРУДОВОГО ПРАВА В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Розглянуті чинники, що впливають на формування системи функцій трудового права.

Становлення України як правової держави вимагає від усіх громадян, посадових і юридичних осіб чіткого виконання чинного законодавства. Досягнення цієї мети можливе лише за умови вивчення законодавства, усвідомлення його вимог. Але законодавство змінюється, як змінюються і суспільні відносини між людьми, і зрозуміти ці зміни дозволяє у тому числі й наука трудового права. Розвиток у державі ринкових відносин спонукає вчених досліджувати економічні, соціологічні, юридичні та ін. аспекти цього багатогранного явища. Для проведення глибоких наукових досліджень особливо актуальним є використання світового досвіду, що дозволяє уникнути помилок і різного роду негативних явищ при використанні на практиці результатів дослідження. Однак це не повинне перекривати здобутки вітчизняної науки з проблем правового регулювання праці. Не можна приймати досвід правового регулювання трудових відносин навіть у розвинутих країнах світу як аксіому, бо це призводить до того, що конструкції правового регулювання, які ідеалізуються, не приносять бажаного результату на національному ґрунті.

Традиційно склалося так, що держава відігравала значне місце у регулюванні трудових відносин, визначені правового статусу роботодавця і працівника, їх правових можливостей та інтересів. Сьогодні держава повинна забезпечити механізм реалізації спільних для праці та капіталу інтересів. Для того, щоб на належному рівні розкрити вплив трудового права на суспільні відносини, показати його соціальну сутність і призначення, й необхідно досліджувати його функції. Тільки функції права дозволяють побачити право у дії.

Функції права стали об'єктом наукових досліджень ще на початку 20-го століття у Франції, Австрії, Росії та інших країнах. Радянська юридична наука звернулася до виявлення функцій соціалістичного права ще у 20-ті роки минулого століття. Але на тривалий час (30-60-ті роки) із сторінок юридичної літератури зник навіть термін "функція права", не говорячи вже про будь-яку систематичну їх розробку. В галузевих науках проблемам функцій приділялось більше уваги. Так, функціям цивільного права присвячено роботи А.Я. Риженкова, В.П. Грибанова, С.Т. Максименка, Т.І. Лларіонової. У трудовому праві розробкою функцій трудового права займалися М.Г. Александров, С.О. Іванов, А.С. Пашков, В.М. Лебедев, В.С. Венедиктов та інші вчені.

Наукова новизна цієї роботи визначається відсутністю останнім часом фундаментальних наукових досліджень проблем системи функцій права, як у загальній теорії права, так і у галузевих правових науках. Особливої ваги проблема функцій трудового права набуває у зв'язку із ринковими перетвореннями в Україні, її виборі європейського напрямку розвитку.

Мета роботи міститься у тому, що автор ставить перед собою завдання з'ясувати фактори, що впливають на формування системи функцій трудового права в умовах ринкових відносин і місце у цій системі охоронної функції, а також визначити цілісну систему функцій трудового права і взаємодію функцій трудового права у системі.

Виходячи з особливостей предмету, методу і принципів трудового права слід навести наступне визначення поняття цієї галузі. Трудове право України - це система встановлених або санкціонованих державою правових норм, що регулюють трудові й тісно пов'язані з ними відносини суспільної організації праці, де виявляється поєднання засад публічного і приватного права та враховуються принципи соціальної співпраці, підтримки соціального миру, захисту працівника від свавілля роботодавця.

Разом із предметом, методом і принципами, кожна галузь характеризує функції. Виходячи з цього, функції трудового права - це діяльність по впорядкуванню і регулюванню відносин, які виникають з приводу використання здатності людини до праці, за допомогою встановлення і реалізації норм права на основних (магістральних) напрямках, та де виявляється поєднання засад публічного і приватного права і враховуються принципи соціальної співпраці, підтримки соціального миру, захисту працівника від свавілля роботодавця.

Розгляд сучасного трактування функцій трудового права, на думку І.Я. Кисельова, не можна вважати повним, якщо не торкнутися питання про найважливіше завдання правового регулювання праці - визначення і фіксацію рухомого балансу між економічною ефективністю виробництва і соціальною захищеністю працівників рівнем їх умов праці. Держава, формуючи трудове право, фіксує на кожний даний момент точку рівноваги, не дає маятнику гойднутися надмірно у ту чи іншу сторону, прагне оптимального варіанту, враховуючи весь спектр об'єктивних і суб'єктивних умов та обставин. У літературі західних країн висловлюється думка, що з огляду досяг-

нення ідеалів соціальної справедливості, довготривалих інтересів працівників необхідно не тільки забезпечити подальший прогрес трудового права, але і домогтися того, щоб воно підкріплювалося відповідними корективами в інших галузях, перш за все у цивільному, адміністративному, кримінальному праві. Діючі у цих галузях норми, положення, конструкції, які застосовуються до сфери трудових відносин, нерідко зводять нанівець соціально мотивовані норми трудового права. Саме через це норми трудового права часто повисають у повітрі, не входять в загальну матерію права, яке їх не приймає і відторгає (наприклад, колізія права на страйк і права власності) [1, с.91].

На обґрунтовану думку Т.М. Радько, метод порівняльного правознавства допомагає виявити однорідні властивості у функції права. Зіставляючи функції права різних країн, можна знайти властиві їм загальні закономірності: збіг за різновидами, методами і цілями здійснення, єдністю спрямованості шляхів і форм реалізації [2, с.97]. Так, французький вчений А. Жаммо, розкриваючи проблеми функцій трудового права у країнах з ринковою економікою, вказує на широко поширене уявлення про те, ніби трудове право (як "публічне", так і "приватне") повністю стоїть на захисті інтересів працівників. Причому багато фахівців у цій галузі права дотримуються саме цієї односторонньої думки [3, с.135]. Деякі вчені навіть вважають, що трудове право іноді обертається проти працівників у результаті надмірності захисту і утиску інтересів роботодавців. Так, наприклад, стверджують, що суворий порядок звільненя завдає працівникам шкоди, бо веде до укладання строкових трудових угод або угод про тимчасову роботу і взагалі заважає роботодавцям наймати робочу силу [4, с.52]. Однак таке твердження у крайньому разі не відповідає дійсності - трудове право виконує двояку функцію: воно захищає працівників від надмірної експлуатації, а також організовує цю експлуатацію, сприяє її обґрунтуванню [5, с.1].

Щоб з'ясувати істинність чи хибність такого твердження слід, перш за все, уточнити саму природу функцій трудового права у країнах з ринковою економікою. Трудове право виявляється у його найважливіших функціях – перш за все, в плані встановлення конкретних виробничих відносин, а потім – у плані їх охорони. Перше, на що слід звернути увагу, це роль трудового права у встановленні виробничих відносин [3, с.140]. Право виконує цю функцію стосовно до специфічних ринкових відносин виробництва, виражаючи ці відносини властивою йому мовою. Воно відображає експлуатацію робочої сили капіталом, таким чином легалізувавши її [5, с.5]. Але багато західних учених переконані, що трудове право складається в основному з норм та інститутів, які захищають працівників. Так, безумовно, трудове право захищає працівників від надмірної і неконтрольованої експлуатації [3, с.162]. Проте, захисна функція трудового права в умовах ринкових відносин, з її безмежними можливостями для працівників, це явне перебільшення і спотворення дійсності. Дисципліна на підприємстві в умовах ринку охоплює дуже широку сферу. Господарська влада розповсюджується не тільки на саме виробництво у прямому розумінні слова, але й підпорядковує собі всю діяльність людей, їх знання, уміння застосовувати ці знання, досвід, старання, поведінку. Не можна не бачити, яку важливу роль у механізмі здійс-

нення господарської влади відіграє трудове право, яке пов'язує з трудовим договором обов'язок підкорятися і наділяє главу підприємства правом керувати виробництвом, тобто пускати в хід або вилучати засоби виробництва, регламентувати процес виробництва і накладати санкції за порушення дисципліни. Крім того, західні фахівці звертають увагу на зв'язок виробничої і захисної функцій. Цей зв'язок, проте, не завжди однаково інтенсивний, оскільки дві функції трудового права іноді виступають спільно, іноді паралельно. Вони здійснюються паралельно, коли просто співіснують і коли норма застосовується як для захисту інтересів працівників, так і з метою охорони інтересів капіталу. Вони інтегровані (єдині), коли одна функція виконується за допомогою іншої. Так, шляхом поліпшення умов роботи працівників соціальне право активізує концентрацію капіталу, а надаючи захист проти свавілля і часткове відшкодування при втраті роботи, гарантує працівникам їх права [3, с.172-174, 192, 206].

Крім того, цілком справедливо зауважує І.Я. Кисельов, що трудове право разом із забезпеченням охорони праці повинне бути гарантом здійснення широкого комплексу соціально-економічних прав і свобод, які має людина – учасник процесу праці. У роботах із трудового права проблематиці прав людини надається все більша увага. По суті, на базі національного і міжнародного нормативного матеріалу складається самостійний інститут загальної частини трудового права – захист основних трудових прав і свобод людини. На його думку, він може з часом перетворитися на один із центральних інститутів цієї галузі [1, с.31-32].

У відчизній юридичній науці на питання про функції трудового законодавства вперше звернув увагу М.Г. Александров. На його думку, таких функцій три – виробнича, захисна і функція забезпечення права трудящих і їх профспілкових або інших громадських організацій на участь в управлінні підприємствами, у вирішенні питань господарського будівництва [6, с.10-11]. Підручник "Радянське трудове право" за редакцією О.І. Процевського вказує, що трудове право виконує різноманітні функції. Зокрема, виступає засобом залучення, розподілу і раціонального використання трудових ресурсів; є регулятором міри праці і споживання; забезпечує всебічний розвиток особистості [7, с.22]. Автори словника "Трудове право" вказують, що воно сприяє зростанню продуктивності праці, підвищенню ефективності суспільного виробництва, матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни. У реалізації цих цілей полягає виробнича функція трудового права. Його захисна функція полягає у встановленні високого рівня умов праці, всебічній охороні трудових прав робітників і службовців [8, с.396]. Як відзначають автори учбово-довідкового посібника "Трудове право України", крім регулятивної та охоронної, трудове право виконує наступні функції: соціальну, захисну, виробничу, виховну [9, с.41-42]. А.Д. Зайкін виділяв у радянському трудовому праві чотири функції: виробничу, захисну, управлінську і виховну [10, с.12].

С.О. Іванов зазначає, що функції права ширші за ті чи інші конкретні завдання. Вони є більш стійкою категорією. Завдання можуть дещо змінюватися. Це залежить від конкретних соціально-економічних і політичних умов суспільного розвитку. Функції змінюються лише у разі

істотної зміни завдань, що стоять перед законодавством. Галузеві функції, у тому числі функції трудового права, виражають специфіку даної галузі права. Через це галузі права виділяються своїми, характерними для них функціями. Виходячи з широко поширеного у радянській правовій науці розуміння функцій, а також із офіційно встановлених законодавцем завдань законодавства про працю, слід говорити, на його думку, про дві функції, специфічні для трудового права – виробничу і захисну [11, с.29]. Аналогічну точку зору висловив К.П. Горшенін, який зазначив, що захисна і виробнича функції виражають сутність законодавства про працю [12, с.90].

Виробнича функція трудового права, на думку А.Д. Зайкіна, виражається у тому, що його норми сприяють зростанню продуктивності праці, підвищенню ефективності виробництва. До цих норм, належать норми, що встановлюють матеріальні і моральні стимули до високопродуктивної праці, економії сировини, матеріалів, якості продукції, ритмічності в роботі та ін. [10, с.12].

Захисна функція іманентно властива трудовому праву, витікає з його природи. Вона здійснюється у тій мірі, в якій норми трудового права забезпечують створення здорових умов праці, охорону прав і інтересів працівників у сфері трудових відносин [13, с.52]. Крім того, у зміст захисної функції, на думку В.І. Шкатулли, можливо включення й додаткових завдань, що стоять перед трудовим правом. Наприклад, це стосується запобігання місництва і вузьковідомчих тенденцій, випадків суб'єктивізму, а тим більше свавілля, порушень прав і законних інтересів колективів трудящих і окремих працівників. Окрім цих завдань, найважливішим завданням захисної функції повинна стати боротьба із протекціонізмом як засобом підбору кадрів у трудові колективи [14, с.42]. Робота у цьому напрямку адміністрації Президента України підкреслює актуальність вирішення цих проблем.

Автори статті “Проблеми загальної частини радянського трудового права” заперечують проти позиції про наявність лише двох функцій трудового права: виробничої і захисної, які є специфічними саме для даної галузі права. На їх думку, у сфері виробництва представлені обидва напрямки правового впливу на трудові відносини: і регулятивний і охоронний. А тому вони пропонують охорону праці і захист прав і інтересів робітників і службовців розглядати як частину більш широкої – соціальної функції трудового права. Крім того, трудове право, на їх думку, виконує економічну, соціальну, управлінську і ідеологічну функції, які відповідають основній структурі суспільних відносин [15, с.65-67].

Надалі цю ідею розвинув А.С. Пашков. Класифікація основних функцій права, виходячи з його власних властивостей, як він справедливо відзначає, породжує небезпеку відриву права від суспільної практики, від врегульованих ним суспільних відносин. Соціальна функція трудового права виявляється у наступних напрямках. Трудове право створює рівні правові можливості для вияву і розвитку здібностей до праці і творчої активності. Принцип єдності правового регулювання праці припускає диференціацію трудового законодавства залежно від специфіки виробництва, видів трудової діяльності, природнокліматичних умов і інших особливостей використання праці. Трудове

право сприяє вирішенню й іншого соціального завдання – створенню умов, що сприяють усесторонньому розвитку особи працівника [16, с.78]. Поза сумнівом, що захисна функція трудового права пов'язана з його соціальними функціями. Але все ж таки, якщо подивитися на зміст норм захисної функції, можна побачити, що в більшості своїй вони спрямовані на охорону здоров'я працівника, його фізичної і моральної недоторканності, створення безпечного виробничого середовища. А.Я. Риженков вважає, що функцію захисту можна визнати відносно самостійною функцією разом із регулятивною і охоронною функціями права. З регулятивною функцією права функцію захисту зближує те, що вони здійснюються (регулятивна функція частково) в рамках однієї форми реалізації права – виконання. З охоронною функцією права функцію захисту зближує істотна ознака останньої – профілактична дія недопущення порушення правил поведінки, які містяться у нормах права [17, с.32-36].

Безперечно, що має рацію В.П. Грібанов, вважаючи, що охоронна функція права властива всім галузям права. Цивілісти виділяють запобігання правопорушенням як одне з головних завдань цивільного права [18, с.21-22]. С.Т. Максименко вважає компенсацію одним із аспектів охоронної функції цивільного права, але не спеціальною функцією даної галузі права [19, с.8]. Та вона має рацію лише у тому, що компенсація повинна включатися в сферу дії функції, яка направлена на охорону суспільних відносин. На думку А.Я. Риженкова, в охоронній функції цивільного права виділяються функція власне охорони і компенсаційна функція [17, с.45]. На думку Т.І. Іларіонової, функція охорони має дві стійкі форми вияву – захист і відповідальність, які мають свою цільову спрямованість [20, с.11].

З нашої точки зору, в умовах розвитку в Україні ринкових відносин, слід прагнути встановлення в нормах трудового права засобів відновлювального (компенсаційного), а не карального характеру. Це не тільки данина європейській правовій традиції у трудових відносинах, але і давно назріла практична необхідність. Сторони трудових правовідносин у більшій мірі цікавить не покарання порушника права, а приведення свого порушеного стану в рамки правового, сприятливого, відшкодування понесених втрат. Компенсацію правомірно визнавати специфічним способом впливу права на поведінку суб'єктів трудового права, яка відрізняється особливою властивістю від інших, вже розглянутих, основних способів, а саме: обов'язком порушника з відновлення порушеного стану потерпілої сторони. Ця властивість впливу характеризує правовий стан суб'єктів, типи правовідносин, заходи відповідальності (заходи захисту) та інші елементи механізму правового регулювання.

Думка про те, що компенсаційна (відновлювальна) функція властива не тільки цивільному праву, але й ряду інших галузей, наприклад, трудовому праву, була вказана Т.М. Радько [2, с.60]. Галузева специфіка відновної функції права, на думку А.Я. Риженкова, і з якою слід погодитися, обумовлюється особливістю предмету регулювання галузі. Трудове право регулює відносини, які пов'язані із здійсненням права на працю. Забезпечення цього права і складає основні завдання даної галузі. Ком-

пенсація порушеного майнового стану суб'єктів трудового права теж присвячена у першу чергу забезпеченню права на працю, виконанню суб'єктами трудової функції і лише в другу чергу направлена на відновлення порушеного майнового стану суб'єктів. Ця обставина пояснює, наприклад, існування у трудовому праві в основному обмеженої матеріальної відповідальності працівників за шкоду, заподіяну ними при виконанні трудових обов'язків. Крім того, А.Я. Риженков справедливо звертає увагу на неоднорідність способів відновлення порушених суб'єктивних цивільних прав. За зв'язком із заходами цивільно-правової відповідальності виявляються два їх різновиди: а) способи відновлення, пов'язані із заходами відповідальності; б) способи відновлення, не пов'язані із заходами відповідальності [17, с.59, 62, 78].

Слово "компенсація" в українській мові це: 1) винагорода, плата за що-небудь; компенсація витрат, матеріальна компенсація. Син. відшкодування; 2) урівноваження чого-небудь порушеного; моральна компенсація [з лат. compensatio "винагорода, компенсація; урівноваження"] [21, с.189]. Слово "компенсувати" має два значення: у першому - відшкодувати, у другому - поповнювати, вирівнювати, зрівноважувати що-небудь [22, с.305]. В аспекті дослідження охоронної функції трудового права і матеріальної відповідальності поняття "компенсація" слід тлумачити як урівноваження чого-небудь порушеного, наприклад, права. Це означає повернення до такого стану, який у крайньому разі буде не гірший від того, що існував до порушення. Тобто, "компенсувати" означає вирівнювати чи зрівноважувати що-небудь. Наприклад, приводити матеріальний чи моральний стан потерпілого від трудового правопорушення до такого, який у тій чи іншій мірі відповідає стану суб'єкта до порушення або ж є близьким до нього. Таке тлумачення компенсації викликано тим, що цю категорію в аспекті нашого дослідження слід розглядати як один із найбільш ефективних способів захисту прав і законних інтересів суб'єктів трудового права.

Слід також зазначити, що деякі автори, які так чи інакше торкнулися цієї проблеми, зробили спроби внутрішнього розчленовування, диференціації загальних функцій права, а отримані в результаті цього процесу функції іменують або "аспектами" загальних функцій, або "спеціальними функціями" даної галузі права [23, с.76-77]. Ми вже казали, що відновлювальна (компенсаційна) функція є не тільки спеціальною функцією цивільного права [24, с.90; 25, с.29], але й трудового права [17, с.58-64]. Тому, на наш погляд, дані функції доцільно іменувати не спеціальними або ж аспектами, а підфункціями загальних функцій тієї чи іншої галузі права. Така назва, з одного боку, указує на їх органічний взаємозв'язок із загальними функціями, з іншого, підкреслює їх відносну самостійність. Саме такий підхід слід застосувати до визначення підфункцій функцій трудового права.

Можна стверджувати, що трудовому праву властиві регулятивна і охоронна функції. Їх вияв у галузях права залежить від предмету і методу правового регулювання, а також основних правових принципів галузі. У першу чергу, для регулятивної функції трудового права, провідною підфункцією є виробнича функція, яка обумовлена специфікою предмету і методу цієї галузі права, що пов'язані з правовою регламентацією процесу праці [26, с.40-43].

Захисна функція трудового права у більшості пов'язана з регулятивною функцією трудового права, бо мова йде про реалізацію норм, які направлені на забезпечення належних і безпечних умов праці працівників. Хоча не можна заперечувати й зв'язку захисної та охоронної функцій.

Компенсаційна функція у трудовому праві також безпосередньо пов'язана з охоронною, вона є як би її продовженням, специфічним напрямком охоронного впливу норм трудового права в умовах ринкових відносин [23, с.54]. З цією точкою зору Д.Г. Хещуріані слід погодитися.

Суспільні функції трудового права, у першу чергу, направлені на забезпечення здійснення регулятивної і охоронної функцій права. Тим самим вони виконують допоміжну роль стосовно загальних юридичних функцій трудового права. Специфіка галузі права виражається у змісті її головної функції. Тому серед спеціально-юридичних функцій трудового права регулятивна функція є провідною. Дуже актуальна думка Д.Г. Хещуріані, що для того, щоб визначити функціональні особливості цивільного права і, відповідно, встановити систему його функцій, необхідно, перш за все, з'ясувати питання про те, який набір підфункцій був закладений в рамках загальних, інтегральних функцій даної галузі права [23, с.73-76].

О.І. Процевський зазначає, що система охоронних функцій цивільного права вивчена більш ґрунтовно, ніж система охоронних функцій трудового права. Форми впливу на поведінку людей, як справедливо він відзначає, мають свої особливості у кожній галузі права. Ці особливості можуть бути виявлені і розкриті тільки при розгляді норм права, визначені їх характеру і відносин, які вони регулюють [27, с.108]. Для побудови системи охоронних функцій Д.Г. Хещуріані пропонує розібратися у системі охоронних заходів даної галузі права. Чітка цільова спрямованість і спеціалізація елементів, які складають функцію, дає надійні орієнтири у встановленні конкретних охоронних функцій галузі. На підставі цього, у рамках загальної охоронної функції цивільного права він виділяє наступні підфункції: відновлювальна (реституція, відшкодування договірних збитків, позадоговірної шкоди та ін.); припинення (відмова від договору, визнання недійсності договору, оперативні заходи, негативний позов та ін.); каральна (позбавлення права, стягнення неустойки, штрафу на користь держави, відшкодування збитків та ін.). На його думку, охоронні заходи, закріплені у санкціях норм цивільного права, є "елементарними частинками" охоронної підсистеми галузі і служать здійсненню її загальної охоронної функції [23, с.93-94, 97]. Така пропозиція Д.Г. Хещуріані є цілком обґрунтованою і реальною для застосування її у дослідженні охоронної функції трудового права.

При всій схожості місця регулятивної функції у трудовому праві в порівнянні з цивільним, певні проблеми викликає визначення місця охоронної функції трудового права. Це обумовлено тим, що перед цивільним і трудовим правом стоять різні завдання, а їх досягнення забезпечується в більшості випадків різними методами. Трудове право у першу чергу є правом соціальним. Тому простежується підлеглість охоронній функції - функції компенсаційної. Але з точки зору дослідження охоронної функції, слід говорити про першу і принципово важливу підфункцію охоронної функції - запобіжну функцію, яка пов'язана

із такими засобами запобігання порушення прав як заборони і санкції. Тільки при розумному поєднанні і взаємодії запобіжної і компенсаційної функцій, а також з безумовним урахуванням каральної функції, можна дослідити охоронний вплив трудового права в ринкових відносинах, забезпечення вирівнювання правового становища роботодавця і працівника, гарантування їм можливості реалізувати права і забезпечити виконання обов'язків.

На підставі цього, у рамках загальної охоронної функції трудового права слід виділяти наступні підфункції: запобіжна; компенсаційна; каральна. На нашу думку, охоронні засоби, закріплені у нормах трудового права, є "елементарними частинками" охоронних підсистем галузі і служать здійсненню загальної охоронної функції. Охоронними засобами запобіжної підфункції є заборони і санкції. Охоронними засобами компенсаційної підфункції є заходи захисту, матеріальна відповідальність працівника і роботодавця. Охоронними засобами каральної функції є запобіжні заходи і дисциплінарна відповідальність працівників. Ніяк не принижуючи ролі регулятивної функції трудового права, а також її виробничої і захисної підфункцій, слід зазначити, що охоронна функція трудового права складніше як по структурі, так і по заходах охоронної впливу, які нею використовуються.

На думку Т.М. Радько, природу і зміст жодної з функцій права не можна зрозуміти, якщо розглядати кожну окремо, ізольовано від інших правових і соціальних явищ. Всі вони взаємозв'язані і взаємообумовлені суспільними відносинами, на які впливає право, історичними умовами дії права, завданнями, які стоять перед правом та ін. [2, с.25]. Крім того, слід погодитися з думкою Т.М. Радько, що економічна, політична і виховна функції права – це частина правової дійсності, що тісно взаємодіють з іншими її частинами. Він справедливо стверджує, що ці функції можна назвати соціальними, оскільки вони виділені стосовно сфер суспільного життя, завдань суспільства на певному етапі його розвитку, яке використовує право для їх вирішення. Умовність цієї назви цілком очевидна, оскільки право – це взагалі соціальне явище. Але ця назва дозволяє відмежовувати власне юридичні функції права, що мають в даному випадку іманентну природу, від функцій, виділених стосовно основних сфер використання права, і названих вже за іншою підставою [25, с.39]. Можна погодитися з такою пропозицією, але самі функції назвати не соціальними, а суспільними. При всій своїй схожості понять, соціальні функції поняття більш вузькі ніж суспільні.

В.І. Нікітінський у зв'язку з цим зазначає, що право впливає на емоційну сферу непрямым шляхом. Разом із тим, враховуючи безперечний непрямий вплив правових норм на психологічні відносини, це дозволяє говорити про психологічну функцію трудового права. Психологічну функцію трудового права В.І. Нікітінський визначає як зміни емоційної сфери трудящих у результаті зміни форм і змісту правових норм [28, с.197-198]. Психологічна функція трудового права пов'язана у першу чергу з проблемою відшкодування моральної шкоди заподіяної працівнику порушенням його законних прав. Заперечення виховної функції трудового права, на думку В.М. Лебедева, не враховує непрямого характеру впливу права на трудові відносини. Норма трудового права (в якій би функції вона

не працювала), як правило, перш ніж викликати певну поведінку суб'єкта, впливає на його правосвідомість. Якщо правосвідомість працівника узгоджується з вимогами юридичної норми, суб'єкт поступає відповідно до встановленої у законі вимоги, дотримується її. У тих же випадках, коли вимоги норми стикаються з дефектом правосвідомості працівника, дія юридичного правила також позначається на індивідуальній правосвідомості суб'єкта, удосконалює і формує його [29, с.22-23]. А.Д. Зайкін вказує, що управлінська функція трудового права виявляється у тому, що його норми закріплюють різноманітність організаційно-правових форм участі працівників в управлінні виробництвом [10, с.12-13].

Таким чином, класифікуючи функції трудового права необхідно враховувати не тільки їх кількісні вияви у галузях права, але й значення тієї або іншої функції права в кожній галузі права. Тільки так можна повно показати взаємозв'язок функцій права і його галузей. Трудовому праву як частині системи права властиві регулятивна і охоронна функції. Їх вияв залежить від предмету і методу правового регулювання, а також основних правових принципів трудового права. У кожній з цих функцій можна виділити своєрідні підфункції, із своїми специфічними завданнями і засобами впливу. У регулятивній функції трудового права слід виділити виробничу і захисну функції, а в охоронній – запобіжну, компенсаційну і каральну. Враховуючи специфіку відносин, які регулюються трудовим правом, слід говорити про відносну самостійність названих підфункцій. В умовах розвитку у нашій країні ринкових відносин слід прагнути до встановлення у нормах трудового права засобів відновлювального або компенсаційного, а не карального характеру. Це не тільки данина європейській правовій традиції у трудових відносинах, але і давно назріла практична необхідність. Сторони трудових правовідносин у більшій мірі цікавить не покарання порушника права, а приведення свого порушеного стану у рамки правового, сприятливого, відшкодування понесених втрат.

Уявляється за можливе виділити таку систему функцій трудового права: 1. Загально-юридичні: а) регулятивна; б) охоронна. 2. Галузеві: а) виробничі і захисні - підфункції регулятивної; б) запобіжна, компенсаційна, каральна - підфункції охоронної. 3. Основні суспільні функції: а) психологічна; б) виховна; в) соціальна; г) управлінська.

ЛІТЕРАТУРА

1. Киселев И.Я. Сравнительное и международное трудовое право: Учебник. – М.: Изд-во "Дело", 1999. – 728 с.
2. Радько Т.М. Методологические вопросы познания функций права: Материалы к лекциям. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1974. – 152 с.
3. Трудовое право в капиталистическом государстве /Ф. Коллэн, Р. Докуа, П.Г. Гутьер и др.; Под ред. С.А. Иванова. – М.: Прогресс, 1982. – 263 с.
4. Catala N. Cahiers de droit de l'entreprise. – 1977. – № 1. – P.52.
5. Lyon-Caen G. Les fondements historiques et rationnels du droit du travail. // Droit ouvrier, 1951. – P.1-5.
6. Экономическая политика КПСС, труд и право /Под

ред. Н.Г. Александрова. -М.: Юрид. лит., 1973.

7. Процевский А.И., Бару М.И., Гончарова Г.С. и др. Советское трудовое право /Под. ред. А.И. Процевского. - Киев: Вища школа, 1981. -360 с.

8. Трудовое право: Энциклопедический словарь /Ред. кол.: С.А. Иванов и др. -М.: Советская энциклопедия, 1979. -527 с.

9. Трудовое право Украины: Учебно-справочное пособие /Г.И. Чаньшева, Н.Б. Болотина, Т.М. Додина и др. -Х.: Одиссей, 2000. -480 с.

10. Зайкин А.Д. XXV съезд КПСС и развитие советского трудового права // Вестник Моск. ун-та. Сер.: Право. -1976. -№ 3. -С.11-16.

11. Иванов С.А., Лившиц Р.З., Орловский Ю.П. Советское трудовое право: Вопросы теории. -М.: Наука, 1978. -368 с.

12. Горшенин К.П. Воплощение ленинских идей в трудовом законодательстве // Советское государство и право. -1977. -№ 11. -С.83-90.

13. Иванов С.А. Функции советского трудового права // Советское государство и право. -1976. -№ 12. -С.48-54.

14. Шкатулла В.И. Защитная функция советского трудового права // Вестник Моск. ун-та. Сер.: Право. -1979. -№ 4. -С.40-45.

15. Андреев В.С., Пашков А.С., Смирнов О.В., Смолярчук В.И. Проблемы общей части советского трудового права // Правоведение. -1980. -№ 2. -С.64-71.

16. Пашков А.С. Основные функции советского трудового права // Правоведение. -1977. -№ 5. -С.67-78.

17. Ръженков А.Я. Компенсационная функция советского гражданского права. -Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1983. -96 с.

18. Советское гражданское право /Отв. ред. В.П. Грибанов, С.М. Корнеев. -Т.1. -М., 1979.

19. Максименко С.Т. Функции советского гражданского права // Актуальные вопросы советской юридической науки. -Саратов, 1978. -Ч.2. -176 с.

20. Илларионова Т.И. Система гражданско-правовых охранительных мер: Автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.03 /Свердловск. юр. ин-т. -Свердловск, 1985. -32 с.

21. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. -Харків: Фоліо, 2002. -540 с.

22. Новий тлумачний словник української мови: У 4-х т. /Укл.: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. -Т.1. -К.: Вид-во "Аконіт", 1998. -912 с.

23. Хецуриани Д.Г. Функции советского гражданского права (Теоретические проблемы понятия и системы). -Тбилиси: "Мецниереба", 1990. -151 с.

24. Венедиктов А.В. Гражданско-правовая охрана социалистической собственности. -М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1954.

25. Радько Т.Н. Основные функции социалистического права: Учебное пособие. -Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1970. -143 с.

26. Лейст О.Э. Санкции в советском праве. -М.: Госюриздат, 1962. -238 с.

27. Процевский А.И. Метод правового регулирования трудовых отношений. -М.: Юрид. лит., 1972. -288 с.

28. Никитинский В.И. Эффективность норм трудового права. -М.: Юрид. лит., 1971. -248 с.

29. Лебедев В.М. Воспитательная функция советского трудового права. -М.: Юрид. лит., 1981. -168 с.

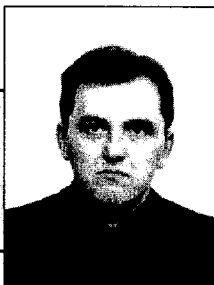
Надійшла до редколегії 07.06.2004

ЩЕРБИНА В.И. МЕСТО ОХРАНИТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ СРЕДИ ФУНКЦИЙ ТРУДОВОГО ПРАВА В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОГО ОТНОШЕНИЯ

Рассмотрены факторы, влияющие на формирование системы функций трудового права.

SHCHERBINA V.I. THE PLACE OF GUARDING FUNCTION AMONG FUNCTIONS OF THE LABOR LAW IN CONDITIONS OF THE MARKET RELATION

The factors influencing formation of system of functions of the labor law are considered.

О.М. ЯРОШЕНКО

канд. юрид. наук, доц.

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

УДК 342.565.2:349.2

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛА ТРУДОВОГО ПРАВА

Визначається місце та роль рішень Конституційного Суду України в системі джерел трудового права.

Державна влада в Україні здійснюється на основі поділу її на законодавчу, виконавчу і судову, кожна з яких у